

KORUPCE A TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PRÁVNICKÝCH OSOB

LUKÁŠ BOHUSLAV

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Česká Republika

Abstract in original language

Trestné činy postihující korupci jsou samozřejmou součástí kriminalizace trestní odpovědnosti právnických osob. V souvislosti s přijímáním nového zákona o trestní odpovědnosti právnických osob se tato otázka stává v České republice velmi aktuální, a to nejen vzhledem k vnitrostátní úpravě, ale také vzhledem k požadavkům plynoucím z mezinárodního a evropského práva. Příspěvek se též zabývá úpravou problematiky ve Spojeném království.

Key words in original language

trestní odpovědnost právnických osob; korupce; právní úprava ve Spojeném království; mezinárodní úprava

Abstract

The corruption offences are essential part of the criminalization of the Criminal Liability of Corporations. The issue is very topical in the Czech Republic due to the adoption of a new law dealing with the Criminal Liability of Corporations, due to the requirements arising from international and European law. Topic also discusses legal regulation of the problematic in the United Kingdom

Key words

the Criminal Liability of Corporations; Corruption; Legal Regulation in the UK; International Regulation

1. OBECNĚ K TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB V ČESKÉ REPUBLICE

Trestní odpovědnost právnických osob je v České republice novým fenoménem, který bude s největší pravděpodobností s účinností od 1. ledna 2012 součástí českého právního řádu. Nejenže koncept trestní odpovědnosti právnických osob přináší zcela nový zákon speciální jak vůči trestnímu zákoníku, tak trestnímu řádu, ale zasahuje též do klasického pojetí odpovědnosti vyplývajícího ze zásady individuální odpovědnosti fyzických osob za spáchaný trestný čin.¹ Po neúspěšném vládním návrhu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim z roku 2004² byl v roce 2009

1 Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 32.

2 Sněmovní tisk 745 z roku 2004.

vládním usnesením přijat materiál nazvaný Analýza a mezinárodní srovnání právní úpravy problematiky právnických osob za jednání, k jehož postihu zavazují mezinárodní smlouvy³, na základě něhož byl v roce 2010 vypracován návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim⁴ na platformě trestního práva, který byl Ministerstvem spravedlnosti na konci roku 2010 s nepatrnými odchylkami znovu předložen. Tento návrh zákona prošel úspěšnou legislativní cestou jak ve vládě, tak v Poslanecké sněmovně i Senátu. V době odevzdání tohoto příspěvku osud zákona čekalo nové hlasování v Poslanecké sněmovně, když prezident republiky Václav Klaus využil svého ústavního postavení a zákon vetoval. Vzhledem k silné politické poptávce po zákonu o trestní odpovědnosti právnických osob však lze předpokládat, že se zákon dočká úspěšného završení v Poslanecké sněmovně a bude schválen. Bystrý čtenář ovšem v době, kdy čte tento příspěvek, už výsledek zná.

1.1 STRUČNĚ K NÁVRHU ZÁKONA O TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB A ŘÍZENÍ PROTI NIM

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob (dále jen „zTOPO“) obsahuje jak normy hmotněprávní, tak normy procesněprávní, přičemž trestní zákoník a trestní řád se použije, nestanoví-li zTOPO jinak a není-li to z povahy věci vyloučeno (§ 1 odst. 2 zTOPO). V ustanovení § 6 zTOPO je stanoven negativním způsobem výčet právnických osob, na které se trestní odpovědnost právnických osob vztahuje. Podle zTOPO tak nejsou trestně odpovědné Česká republika a územní samosprávné celky při výkonu veřejné moci (§ 6 odst. 1 zTOPO) vyjma majetkové účasti těchto právnických osob v jiné právnické osobě (§ 6 odst. 2 zTOPO). To znamená, že původně uvažované jakožto trestně neodpovědné státní organizace, právnické osoby zřízené zákonem a právnické osoby při výkonu veřejné moci budou trestní odpovědnosti podléhat. Ustanovení § 7 zTOPO stanoví rozsah kriminalizace trestní odpovědnosti právnických osob. Katalog trestných činů využívá taxativního výčtu a je omezen v zásadě na ty trestné činy, u nichž zavedení deliktní odpovědnosti právnických osob požadují mezinárodní dokumenty a předpisy Evropské unie. Celkem se jedná o 80 trestných činů.⁵⁶

3 Usnesení vlády č. 1451 ze dne 30. listopadu 2009.

4 Zákon byl předložen na základě usnesení vlády České republiky č. 1451 ze dne 30. listopadu 2009. Návrh lze nalézt na internetové adrese <<http://eklep.vlada.cz>> pod číslem jednacím předkladatele 700/09-L. Navrhovatelem tohoto předpisu bylo Ministerstvo spravedlnosti.

5 Viz. důvodová zpráva k návrhu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim z roku 2011. Návrh zákona lze nalézt na internetové adrese <<http://eklep.vlada.cz>> pod číslem jednacím předkladatele 700/2009-II.

Samotná konstrukce trestní odpovědnosti právnických osob je upravena v ustanovení § 8 zTOPO. Trestným činem spáchaným právnickou osobou je protiprávní čin spáchaný jejím jménem nebo v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti, jednal-li tak

- a) statutární orgán, člen statutárního orgánu, anebo jiná osoba oprávněná jménem nebo za právnickou osobu jednat,
- b) ten, kdo u této právnické osoby vykonává řídicí nebo kontrolní činnost, i když není osobou uvedenou v písm. a),
- c) ten, kdo vykonává rozhodující vliv na řízení této právnické osoby, jestliže jeho jednání bylo alespoň jednou z podmínek vzniku následku zakládajícího trestní odpovědnost právnické osoby,
- d) zaměstnanec při plnění pracovních úkolů, i když není osobou uvedenou v písmenech a) až c),

za předpokladu, že lze právnické osobě tento trestný čin přičítat (§ 8 odst. 1).

Přičitatelnost trestného činu právnické osobě je pak uvedena v ustanovení § 8 odst. 2 zTOPO. Trestný čin lze právnické osobě přičítat, byl-li spáchán jednáním orgánů nebo osob uvedených výše pod písm. a) až c) nebo zaměstnancem právnické osoby při plnění pracovních úkolů na základě rozhodnutí či jednání či opomenutí jednání orgánů či osob uvedených výše pod písm. a) až c).⁷ Dle ustanovení § 8 odst. 3 zTOPO pak trestní odpovědnost právnických osob není závislá na trestní odpovědnosti fyzické osoby, tedy, trestní odpovědnosti právnické osoby nebrání, nepodaří-li se zjistit, která konkrétní fyzická osoba se dopustila protiprávního jednání.

Pachatelem trestného činu je právnická osoba, které lze přičítat porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem způsobem uvedeným v zTOPO (§ 9 odst. 1 zTOPO). Pachatelem je pak i právnická osoba, která k provedení činu užila jiné právnické nebo fyzické osoby (§ 9 odst. 2 zTOPO). Trestní odpovědností právnické osoby není dotčena trestní odpovědnost fyzických osob a naopak (§ 9 odst. 3 zTOPO). Za spáchané trestné činy lze právnické osobě uložit jednak tresty (§ 15 odst. 1), kterými jsou zrušení právnické osoby, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, zákaz plnění veřejných

⁶ K tomuto viz. Bohuslav, L.: K rozsahu kriminalizace trestní odpovědnosti právnických osob in: Kriminální č. 3, 2011, Praha: Ministerstvo vnitra, 2011, s. 161 - 169.

⁷ Pro přesné znění srov. ustanovení § 8 odst. 2 zTOPO.

zakázek, účasti v koncesním řízení nebo ve veřejné soutěži, zákaz přijímání dotací a subvencí a uveřejnění rozsudku, jednak ochranná opatření (§ 15 odst. 2), mezi které zákon zařazuje zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Hlavním důvodem hovořícím pro přijetí konceptu trestní odpovědnosti právnických osob je účinné stíhání trestných činů právnickými osobami, které se uchylují k čím dál sofistikovanějším jednáním, která je velmi těžké až nemožné postihnout trestáním jednání pouze fyzických osob. Vezmeme-li tedy tuto skutečnost v úvahu, nemůže být překvapením, že mezi vyjmenovanými trestnými činy, které může spáchat právnická osoba, jsou i tzv. korupční trestné činy přijetí úplatku (§ 331 trestního zákoníku), podplacení (§ 332 trestního zákoníku) a nepřímé úplatkářství (§ 333 trestního zákoníku).

2. MEZINÁRODNÍ A EVROPSKÁ ÚPRAVA TÝKAJÍCÍ SE PRÁVNICKÝCH OSOB V SOUVISLOSTI S KORUPČNÍM JEDNÁNÍM

Trestní odpovědnost právnických osob ve vztahu ke korupčnímu jednání upravuje několik mezinárodních smluv a předpisu Evropské unie. Z předpisů mezinárodní povahy upravující korupční jednání ve vztahu k trestní odpovědnosti právnických osob jsou pro Českou republiku závazné *Úmluva o boji proti podplácení zahraničních veřejných činitelů v mezinárodních podnikatelských transakcích* přijatá dne 17. prosince 1997 v Paříži, která byla publikována jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 25/2000 Sb. m. s., a *Trestněprávní úmluva o korupci* ze dne 27. ledna 1999 podepsaná ve Štrasburku, která vstoupila v platnost 1. července 2002, vydaná jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 70/2002 Sb. m. s. ve znění sdělení č. 43/2009 Sb. m. s.

Úmluva o boji proti podplácení zahraničních veřejných činitelů v mezinárodních podnikatelských transakcích stanoví odpovědnost právnických osob za trestný čin podplácení zahraničního veřejného činitele podle článku 1 této Úmluvy v článku 2. Úmluva preferuje trestní odpovědnost právnických osob za deliktní jednání podle Úmluvy, avšak v případě absence této odpovědnosti ukládá členskému státu, aby takové právnické osoby podléhaly účinným, přiměřeným a odrazujícím sankcím včetně sankcí finančního charakteru (čl. 3 odst. 2) a zvážení uvalení dodatečných soukromoprávních nebo správních sankcí (čl. 3 odst. 4). *Trestněprávní úmluva o korupci* stanoví trestnost jednání dle této *Trestněprávní úmluvy* v člancích 2 až 14. Odpovědnost právnických osob je předmětem článku 18, přičemž konstrukce odpovědnosti je obdobná jako v ustanovení § 8 zTOPO. Sankce ukládané na základě této Úmluvy musí být účinné, přiměřené a odstrašující, a to buď prostředky trestními nebo mimotrestními zahrnující tresty peněžité.

Úmluva OSN proti mezinárodnímu organizovanému zločinu ze dne 12. prosince 2000, jež byla podepsaná v Palermu, není dosud pro Českou republiku závazná, neboť nedošlo k její ratifikaci. Článek 8

této Úmluvy stanoví trestnost jednání za aktivní a pasivní korupci státního úředníka, zvážení vhodnosti trestnosti korupce stran zahraničního státního úředníka či zaměstnance mezivládní organizace. Úmluva vyzývá strany, aby stanovily odpovědnost právnických osob (čl. 10 odst. 1) buď v řízení trestním, občanském nebo správním (čl. 10 odst. 2) tak, aby se na právnické osoby vztahovaly účinné, přiměřené a odstrašující trestní nebo mimotrestní sankce včetně sankcí peněžitých.

Rámcové rozhodnutí Rady ES 2003/568/SVV ze dne 22. července 2003 o boji proti korupci v soukromém sektoru je předpisem evropské povahy. Rámcové rozhodnutí upravuje v článku 2 aktivní a pasivní korupci osob v řídicím nebo jiném postavení při jednání pro subjekt činný v soukromém sektoru. Právnickou osobu v článku 1 definuje jako subjekt, který má takové postavení podle použitelných vnitrostátních právních předpisů, s výjimkou státu nebo jiných subjektů veřejného práva jednajících při výkonu veřejné moci a s výjimkou organizací mezinárodního práva veřejného. Trestní odpovědnost právnických osob je v článku 5 rámcového rozhodnutí konstruována tak, že se vyžaduje jednání fyzické osoby, která je v postavení rozhodujícím („má oprávnění zastupovat právnickou osobu), řídicím (má pravomoc přijímat rozhodnutí jménem právnické osoby) nebo kontrolním (má pravomoc vykonávat kontrolu v rámci právnické osoby). Právnické osobě se dle rámcového rozhodnutí za deliktní jednání uloží účinné, přiměřené a odstrašující sankce, které zahrnují pokuty trestní nebo jiné povahy a mohou zahrnovat i jiné sankce, například a) zbavení oprávnění pobírat veřejné výhody nebo podpory, b) dočasný nebo trvalý zákaz provozování obchodní činnosti, c) uložení soudního dohledu či d) zrušení rozhodnutím soudu.

Úpravu velmi obdobnou týkající se trestní odpovědnosti právnických osob nalezneme např. také v *Druhém protokolu k Úmluvě o ochraně finančních zájmů Evropských společenství, vypracovaný na základě článku K.3 Smlouvy o Evropské unii*, která stanoví v článku 3 odpovědnost právnických osob za podvod, aktivní korupci a praní peněz.

Velice významnou, ale v České republice dosud neratifikovanou dohodou, je *Úmluva OSN proti korupci* signovaná v New Yorku dne 31. října 2003. Úmluva stanoví v článku 26 odst. 1 odpovědnost právnických osob za účast na trestných činech dle Úmluvy, a to jak ve veřejném, tak v soukromém sektoru, přičemž podle článku 26 odst. 2 tato odpovědnost může být druhu trestněprávního, občanskoprávního či administrativněprávního. Uložitelné sankce musí být přiměřené, účinné a odstrašující, a to ať už trestní či netrestní včetně sankce peněžité formy.

3. PRÁVNÍ ÚPRAVA KORUPCE SE ZAMĚŘENÍM NA TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB V KOLÉBCE TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB

Trestné činy související s korupcí byly do účinnosti nového zákona o korupci (Bribery Act, 2010) ve Spojeném království upraveny celkem čtyřmi předpisy. Prvními dvěma jsou *Public Bodies Corruption Act* z roku 1889 (dále jen „zákon z roku 1889“) a *Prevention of Corruption Act* z roku 1906 (dále jen „zákon z roku 1906“), který byl doplněn zákonem z roku 1916 *Prevention of Corruption Act* (dále jen „zákon z roku 1916“). Obecně sedá se říci, že zákon z roku 1889 upravoval korupci vlády na obecní úrovni a v dalších veřejných institucích, zatímco zákon z roku 1906 se zabýval korupcí zaměstnanců či zmocněnců (tzv. *agents*). Žádný z těchto zákonů se však nevztahoval na členy Parlamentu. *Anti-terrorism, Crime and Security Act* z roku 2001 (dále jen „zákon z roku 2001“) rozšířil působnost předešlých zákonů též na korupční jednání, které probíhalo mimo území Spojeného království. Kromě těchto uvedených zákonů na korupční jednání ve velice okrajové míře dopadalo též common law.

Zákon z roku 1889 činil trestným aktivní či pasivní úplatkářství člena, úředníka či zaměstnance veřejné instituce. (§1). Dle ustanovení § 7 se osobou, která může být za toto jednání potrestána, myslí též seskupení osob sdružených či nesdružených. Veřejnou institucí se dle ustanovení § 7 míní rada obce či města, městského obvodu, komise, farnosti, které mají pravomoc jednat dle zákona vztahujícího se k místní vládě, péči o veřejné zdraví či spravovat veřejné peníze. Zákon z roku 2001 rozšířil osobní působnost též na orgány mimo území Spojeného království za předpokladu obdobnosti výše uvedeným orgánům. Zákon *Local Government and Housing Act* z roku 1989 rozšířil působnost též na společnosti, které jsou pod kontrolou místního úřadu.

Zákon z roku 1906 rozšířil počet osob, na které zákon z roku 1889 dopadá o zaměstnance či zmocněnce (*agents*), kterými se myslí jakákoliv zaměstnaná osoba či osoba jednající ve prospěch jiné osoby. Rozšíření osobní působnosti bylo zaměřeno zejména na korupci v soukromém sektoru, avšak dopadalo též na oblast sektoru veřejného a na oblast právnických osob. Ustanovení § 4 zákona z roku 1916 pojem zaměstnanec či zmocněnce (*agents*) rozšířil tím směrem, že se jednalo též o osobu zaměstnanou v jakékoliv veřejné instituci včetně obecní a veřejné moci všech stupňů.

Zákon z roku 1916 přinesl do boje s korupcí zcela nový přelomový rozměr, neboť přenesl důkazní břemeno v případě korupčních trestných činů v určitých případech týkajících se zaměstnanců veřejné

instituce na obžalovaného. Je zřejmé, že toto ustanovení je v jasném rozporu s Evropskou úmluvou o lidských právech.⁸

V případě stíhání právnických osob za korupční trestné činy, je nutná prokázat skutečnost, že zaměstnanec právnické osoby se nacházel v postavení a měl pravomoc činit právní úkony za právnickou osobu.

Zákon z roku 2001 podle ustanovení § 109 odst. 3 za trestné činy korupčního charakteru považuje trestný čin úplatkářství dle common law, trestné činy dle zákona z roku 1889 (korupci na úřadě) a některé trestné činy zákona z roku 1906 (úplatky zaměstnanců či zmocněnců).⁹

3.1 BRIBERY ACT Z ROKU 2010

S účinností od 1. července 2011 však oblast trestných činů korupčních upravuje tzv. *Bribery Act* z 8. dubna 2010, neboli zákon o korupci, který byl přijat z důvodu rychle se měnících podmínek, které přinesly změny jednak ve veřejném sektoru, kdy mnoho služeb a úkolů za orgány veřejné moci vykonávají soukromé osoby ať už na základě smluv, či privatizací celých odvětví, jednak to, že veřejné instituce vlastní také společnosti s ručením omezeným, které fungují na obchodní a tržní bázi.

Bribery Act 2010 tedy reaguje na nové trendy společenského vývoje a chce se stát vůdčím moderním právním předpisem v boji proti korupci. Klasické trestné činy aktivní a pasivní korupce jsou upraveny podobně jako v předchozích normách. Osoba je tak trestně odpovědná za a) pokud nabídne, slíbí či předá peněžitou či jinou výhodu jiné osobě a touto výhodou hodlá přimět jinou osobu k tomu, aby nevhodně vykonávala odpovídající funkci či činnost nebo ji odměnit za nevhodné vykonávání takové odpovídající funkce či činnosti, za b) pokud nabídne, slíbí či předá peněžitou či jinou výhodu jiné osobě a ví nebo se domnívá, že samotné přijetí této výhody založí nevhodný výkon odpovídající funkce či činnosti (§ 1). Dále je osoba trestně odpovědná v případě požadování, dohodnutí, přijmutí či akceptování peněžité či jiné výhody, v důsledku čehož by odpovídající funkci či činnost vykonala nevhodně ať už tato, či jiná osoba; v případě že požaduje, dohodne či akceptuje peněžitou či jinou výhodu a požadavek, dohoda či akceptace sama o sobě zakládá nevhodné konání ať už touto, či jinou osobou; pokud požaduje, dohodne, přijme či akceptuje peněžitou či jinou výhodu jako odměnu za nevhodný výkon odpovídající funkce či činnosti vykonané touto či jinou osobou;

8 Srov. čl. 6 odst. 2 Evropské úmluvy o lidských právech.

9 Část příspěvku do kapitoly 3.1 zpracována dle Pinto, A., Evans, M.: *Corporate Criminal Liability*, London: Sweet & Maxwell, 2008, s. 297 - 310.

pokud osoba v očekávání nebo v důsledku takového očekávání požaduje či souhlasí přijmout nebo akceptovat peněžitou nebo jinou výhodu a v důsledku toho je odpovídající funkce či činnost vykonána nevhodně ať už takovou či jinou osobou na žádost takové osoby nebo se souhlasem či tichým souhlasem osoby vykonávající odpovídající funkci či činnost (§ 2). Ustanovení § 3 pak popisuje takovou odpovídající funkci či činnost, na které se vztahuje působnost zákona (jedná se o funkce veřejné povahy, činnost spojenou s obchodními záležitostmi, činnost vykonávanou v rámci zaměstnání a činnost vykonávanou sdružením osob či jménem takového sdružení osob). Nevhodné konání je pak definováno v ustanovení § 4. Dalším trestným činem, který Bribery Act 2010 zakotvuje, je podplácení zahraničních veřejných činitelů (§ 6).

Ustanovení § 7 trestá právnickou osobou v případě neschopnosti zabránit korupci. Právnická osoba (*commercial organisation*) je odpovědná za trestný čin, jestliže osoba spojená¹⁰ s touto právnickou osobou za účelem získání či udržení byznysu pro tuto právnickou osobu, či získání či udržení si výhody v rámci provozování podnikatelské činnosti pro tuto právnickou osobu se dopustí výše uvedených korupčních trestných činů. Právnická osoba nebude odpovědná v případě, že prokáže, že zavedla adekvátní procedury předcházení korupčního jednání svých zaměstnanců. Právnické osobě lze za uvedené jednání uložit dle ustanovení § 11 odst. 3 pokutu v neomezené výši. Ministerstvo musí dle ustanovení § 9 vydat tzv. Příručku pro právnické osoby týkající se předcházení korupce (*Guidance about commercial organisations preventing bribery*).

Působnost Bribery Act 2010 dopadá též na zahraniční právnické osoby za předpokladu, že vykonávají činnost ve Spojeném království (§ 12).

4. ZÁVĚR

Výše uvedený text poskytuje základní přehled o korupčním jednání ve vztahu k právnickým osobám. Je zřejmé, že se jedná o text spíše deskriptivního rázu, ovšem až praxe sama ukáže nakolik lze uvedené poznatky uplatnit v české praxi.

10 Associated person se dle ustanovení § 8 Bribery Act 2010 míní osoba spojená s právnickou osobou, která vykonává služby pro takovou právnickou osobu nebo jménem takové právnické osoby.

Literature:

- Bohuslav, L.: K rozsahu kriminalizace trestní odpovědnosti právnických osob in: Kriminalistika č. 3, 2011, Praha: Ministerstvo vnitra, 2011, ISSN 1210-9150
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, 904 stran, ISBN 978-80-87212-49-3
- Pinto, A., Evans, M.: Corporate Criminal Liability, London: Sweet & Maxwell, 2008, 395 stran, ISBN 978-0-421-89410-5

Contact – email

bohuslav@prf.cuni.cz